TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Türk ve Batı Polisiye Romanlarının Değişim ve Dönüşümü

Change and Transformation of Turkish and Western Police Novels

Mustafa SOLMAZ*

Geliş/Submitted: 18.03.2025
Kabul/Accepted: 25.06.2025

Citation / Atıf

Solmaz, M. (2025). Türk ve Batı polisiye romanlarının değişim ve dönüşümü. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (45),264-287.

Makale Türü: **Araştırma Makalesi** Article Information: **Research Article**

10.29228/TIDSAD.81272

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* **Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, mustafasolmaz@yyu.edu.tr**

TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Öz: Polisiye roman; dönemin ilgi alanlarına odaklanan, bireyci ve modernist bir bakış açısı olan, kurgusunda hemen her konuya yer veren, dizi yönü de bulunan bir türdür. Diğer edebi türlerle kıyaslandığında kısa bir geçmişi olan tür; yazarın hayal gücüne bağlı olarak suç ve suçlunun bazen gerçek, bazen gerçek olmayan mekân, kişi ve olaylarla bir kurgu içerisinde ritmin, canlılığın ve gerilimin bir araya getirilmesiyle oluşturulan metinlerden oluşur. Polisiye roman, romana konu olan bir ana olay etrafında tüm karakterlerin kendilerini bulduğu, ortaya çıkan suçun ne olduğunu, suçlunun kim olduğunu ve onları buna iten koşulların ortaya çıkarıldığı gizemli bir olayın kesin nedenlerinin rasyonel yollarla, belirli bir yöntem içerisinde ve aşamalı olarak keşfedilmesine adanmış anlatıdır. Avrupa'da 18. yüzyıldaki sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan büyük şehirlerdeki günlük yaşamın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel düzeyde başkalaşmasının etkisiyle, polisiye roman daha canlı, yaygın ve ortaya çıkan moderniteye bağlı olarak zamanın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde diğer türlerden farklı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Türk kültürel manzarasının dönüşümünün tipik bir örneği olan polisiye roman, Batılı bir tür olmakla birlikte, bilmecenin Türk masalının değişmez bir parçası olması ve Türk tiyatro geleneğinin kurucu bir öğesini oluşturmasıyla ilişkili olduğundan, aslında Türk okurunun edebi duyarlılığına da yabancı değildir. Çalışmamızda; 1990'lı yılların sonlarına kadar yabancı okurlar tarafından, neredeyse, varlığından şüphe edilecek kadar az bilinen Türk polisiye romanının ortaya çıkışından itibaren geçirdiği değişim ve dönüşümler ile Batı polisiye romanının değişim ve dönüşümleri gösterilerek farklılaştıkları ve bütünleştikleri yönler tespit edilecek ve türün toplumsal çerçevesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Polisiye roman, çeviri polisiye, değişim, dönüşüm, telif polisiye.

Abstract: The detective novel is a genre that focuses on the interests of the period, has an individualist and modernist perspective, includes almost every subject in its fiction, and has a series aspect. The genre, which has a short history compared to other literary genres, consists of texts created by combining rhythm, vitality and tension in a fiction with real and sometimes unreal places, people and events depending on the author's imagination. A detective novel is a narrative dedicated to the gradual discovery of the exact causes of a mysterious event in which all the characters find themselves around a main event that is the subject of the novel, revealing what the crime is, who the culprit is and the conditions that push them to do so, rationally, within a certain method and gradually. With the effect of the economic, political, social and cultural metamorphosis of daily life in the big cities that emerged with the industrialisation in Europe in the 18th century, the detective novel emerged in a different form from other genres in a more lively, widespread and in accordance with the needs of the time due to the emerging modernity. As a typical example of the transformation of the Turkish cultural landscape, the detective novel, although a Western genre, is not alien to the literary sensibility of the Turkish reader, as it is related to the riddle being a constant part of the Turkish fairy tale and constituting a founding element of the Turkish theatre tradition. In our study, the changes and transformations of the Turkish detective novel, which was so little known by foreign readers until the late 1990s that its existence was almost doubted, and the changes and transformations of the Western detective novel will be shown and the aspects in which they differ and integrate will be determined and the social framework of the genre will be emphasised.

Keywords: Detective fiction, translated detective fiction, change, transformation, copyrighted detective fiction.

Giriş[1]

Polisiye roman; konusu genellikle toplumun adalet, hukuk, toplumsal düzen içerisindeki suç unsurlarıyla mücadelesi şeklinde ortaya çıkan, toplumsal normları ele alan ve suçlulara karşı açılan savaşta kurulu düzenin kazanmasını içeren fikirler üzerine ortaya konmuş ürünlerdir. Yazarın hayal gücüne bağlı olarak suç ve suçlunun bazen gerçek, bazen gerçek olmayan mekân, kişi ve olaylarla bir kurgu içerisinde bir araya getirilmesiyle oluşturulan metinlerden oluşan türün, diğer edebi türlerle kıyaslandığında kısa bir geçmişi vardır. Polisiye roman, romana konu olan bir ana olay etrafında tüm karakterlerin kendilerini bulduğu, ortaya çıkan suçun ne olduğunu, suçlunun kim olduğunu ve onları buna iten koşulların ortaya çıkarıldığı oldukça zor bir edebi romandır. Ama her şeyden önce, gizemli bir olayın kesin nedenlerinin rasyonel yollarla, belirli bir yöntem içerisinde ve aşamalı olarak keşfedilmesine adanmış anlatıdır.

Ana nedeni suç olan bir soruna ilişkin yürütülen soruşturmanın rasyonel bir açıklaması (Sadoul, 1988) şeklinde de ifade edilebilecek olan polisiye roman, iç içe geçmiş olayların karmaşık bir biçimde kurgulanmasıyla ortaya çıkar. Ortaya konan ürünler içerisinde; adalet, eşitlik, özgürlük, hırsızlık, cinayet, cinsellik, aykırılık, topluma yabancılaşma, aşk, kıskançlık, yalnızlık, psikoloji, kişisel ilişkiler, uyuşturucu trafiği, mafya ilişkileri, ekonomi, politika gibi toplumu ve insanı ilgilendiren hemen her konuya değinilir. Polisiye roman, türün teorisyenleri tarafından genel olarak suç muammasının açıklaması olarak tanımlanır ve ortaya çıktığı dönemdeki toplumun sosyolojik yapısını yansıtır.

Avrupa'da 18. yüzyıldaki sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan büyük şehirlerdeki günlük yaşamın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel düzeyde başkalaşmasının etkisiyle, polisiye roman daha canlı, yaygın ve ortaya çıkan moderniteye bağlı olarak zamanın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde diğer türlerden farklı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Dünya çapında büyük oranda gençler, az sayıda entelektüel tarafından okunan ve insanları eğlendirmek, günlük hayatlarındaki sorunları ve zorlukları unutturmak amacıyla seri halinde yayımlanan polisiye roman, kimi eleştirmenlere göre İngiltere'de doğmuş, daha sonra Amerika ve Fransa'ya yayılmış, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın geri kalanında tanınmış olsa da, çoğu eleştirmen, polisiye romanının başlangıcını Amerikalı yazar Edgar Allan Poe tarafından kaleme alınan kısa öykülerle başlatır.

19. yüzyılın tarihi ve kültürel koşullarında ortaya çıkan polisiye romanın ortaya çıkışındaki temel etkenlerden birisi sanayileşmiş kentlerin oluşmasıdır. İlerleme ve değişimle eşanlamlı olan bu şehirler aynı zamanda sefalet, tehlike ve güvensizlik de yaratır. Bu durumla karşı karşıya kalan polis, suç ve suçlularla mücadele

[1] Bu makale, 'L'influence du Roman Policier Occidental Sur le Roman Policier Turc' adlı doktora tezinden üretilmiştir.

eder ve varlığıyla az çok halka güvence verir, ancak çoğu zaman suçluyu tutuklamak için kendi deneyimine bağlı yeteneklerinden çok göstergelere güvenir. Diğer tarafta ise kılık değiştirme ve kanun sayesinde kaçan, suç işlendikten sonra kalabalığın arasında kaybolan suçlular vardır.

Basın ve pozitif bilim de türün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Gazetelerden cinayet hikâyeleri alınır ve komplonun amaçları doğrultusunda bilimsel yöntemler kullanılır. Her ceza davasında, suçlunun yakalanması için delillere ihtiyaç vardır. İpuçlarının yorumlanması tutarlı ve mantıksal olarak tartışılan bir söylem gerektirir. Bu nedenle polisiye roman bilimsel bir eğlencedir çünkü basit bir kurgunun ötesinde, mantığın temel süreçlerini yapısına entegre eder. Bunlar da polisiye romanın babası olarak kabul edilen ve tüm edebi kompozisyonlarında mantığa dayanan Edgar Allan Poe'nun kurallarına uyar. Üstelik türe korkuyu da katar ve okuyucu, dedektifin kendisine gösterdiği çözümü hararetle takip eder.

Polisiye romanın ilk biçimi 19. yüzyılda seri polisiye roman aracılığıyla ortaya çıkmış ve okurlar arasındaki yerini yavaş yavaş sağlamlaştırmıştır. Başlangıçta eğitim seviyesi yüksek okuyuculardan oluşan bir kitleyi hedef alır. İnsanların yaşamlarını ve bireysel sorunlarını ele almaktan ziyade toplumsal sorunlarla ilgilenir. Okuyucu, romanlarda kendisine tanıdık gelen bir dil bulur. Polisiye roman giderek yükselişe geçer ve birçok değişim ve dönüşümle çağımızın en çok okunan roman türlerinden biri haline gelir. Öyle ki; Üyepazarcı'ya göre (1997: 8) polisiye roman, dünyada satışa sunulan kitaplar arasında İncil ve Mao Zedong'un 'Kırmızı Kitabı'ndan sonra üçüncü sırada yer alır.

Polisiye roman; ilk dönemdeki temaları, kurgudaki sunumuyla üretken ve yeni bir biçimde kendine özgü yaklaşımlarıyla, genel olarak roman üzerinde olumlu etkiler yapmıştır. Bu da romanın kendini yenilemesine yardımcı olmuştur. Postmodern dönemde roman, görsel-işitsel araçlara (sinema, radyo, televizyon ve multimedya) yönelen okuyucu için etkinliğini ve çekiciliğini kaybetmeye başlamasına rağmen, roman türleri arasında polisiye roman hâlâ büyük bir okur kitlesi kazanmaya devam etmektedir.

Polisiye romanın yayımlanması burjuva hukukunun üstünlüğünün gelişimiyle yakından bağlantılıdır. Polisiye roman, 19. yüzyıldaki adaletle ilgili sorunları ve ceza kanunundaki değişiklikleri ortaya koyan dergilerin yayımlanması, devlet ve özel dedektiflik mesleğinin ortaya çıkışı ve polis teşkilatının kurulmasıyla birlikte gelişmeye başlamıştır. İlk büyük seriler olan; Ponson du Terrail'in 'Rocambole', Eugène Sue'nün 'Les Mystères de Paris – Paris'in Sırları', Paul Féval'in 'Les mysteries de Londres – Londra'nın Sırları', Frédéric Soulié'nin 'Les Mémoires du Diable- -Şeytanın Anıları', Alexandre Dumas'nın' Üç Silahşörler' ve 'Monte Kristo Hikayesi' 1837 ile 1850 yılları arasında yayımlanmıştır. 1850 ile I. Dünya Savaşı arasında geçen yıllar içerisinde, polisiye romanda olması gereken tüm bileşenler bir araya getirilmiştir (Reuter, 1997: 18). Victor Hugo, Stendhal, Balzac, Flaubert, Emile Zola gibi bazı

ünlü yazarlar da polisiye roman yazmışlar ve romanlarında gündelik yaşamı eleştirip yargılamışlardır. Tanınmış yazarlardan Balzac, 'Goriot Baba', Sue 'Paris Sırları', Hugo 'Sefiller', Dickens 'Oliver Twist' romanlarında adalet ile hukuka aykırılık arasındaki çatışmayı farklı şekillerde (Vanoncini, 1993: 7) ortaya koymuşlardır.

Aslında polisiye roman, yazarlarının fikirlerini ve farklı tutumlarını her zaman açığa çıkarmak için bir araç olmuştur. Örneğin Dickens polisi savunurken, Poe burjuvazinin dehayı ve özgünlüğü yok etme kapasitesini eleştirmiştir. Chesterton Katolikliğin, Doyle savaşın ve Chester Himes ırkçılığa karşı olduğu için siyasetin propagandasını yapmış ve böylece polisiye romanın evrimi, o dönemin sosyal, politik ve ideolojik çevresiyle güçlü bir şekilde bağlantılı ortamında işlenen suçun tarihini yansıtır duruma dönüşmüştür. Günümüzde toplumun büyük bir kesiminin, özellikle de gençlerin polisiye romanlara ilgi duyması ve bunları okuması, polisiye romanların dünya çapında önemli bir yer işgal etmesinin nedenini açıklamaktadır. Bu türün analizinin çeşitli edebiyat dergilerinde ve eleştirel incelemelerde kendine yer bulduğunu söyleyebiliriz.

Polisiye türü, 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkışından itibaren başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa olmak üzere farklı ülke ve kültürlerden birçok yazarın ilgisini çekmiştir. Tür, gelişimine katkıda bulunan yazarlar sayesinde 19. yüzyıl boyunca belli bir canlılık göstermiştir. Çalışmamızda; kurgusu ve ele aldığı konularıyla insanların her zaman ilgisini çeken polisiye romanın, sayısız dönemeçlere ve yeniliklere uğrayarak halkın kendisine olan bağlılığından yararlanıp, birçok değişim ve dönüşüm geçirerek her dönem nasıl dikkate değer başarılar elde ettiğini ve günümüze kadar varlığını nasıl sürdürdüğünü ele alacağız. Bu yüzden polisiye romanın tarihsel süreç içerisinde değişim ve dönüşümlerini daha yakından görebilmek için hem Batı'da hem ülkemizde doğuşundan günümüze kadar geçirdiği evreleri vermek yerinde olacaktır.

Polisiye Romanın Doğuşu

Pek çok eleştirmene göre, polisiye romanının başlangıcı Amerikalı yazar Edgar Allan Poe tarafından kaleme alınan kısa öyküler biçimindeki hikâyelerdir. Bunların en ünlüleri; 1841'de ilk olarak yazdığı 'Morg Sokağı Cinayetleri', aynı yıl kaleme aldığı 'Çalınan Mektup' ve 1842'de yazdığı 'Marie Roget'nin Gizemi' adlı kısa öykülerdir. Bu öyküler, günümüzde tanımlandığı şekliyle klasik polisiye biçiminde olmayan ancak, polisiye öykü mantığının bir parçası olarak yazıldığı için zamanın okuyucularının ilgi alanına girmişlerdir. Poe'nun ardından, İskoçyalı yazar Arthur Conan Doyle, yazdığı polisiye romanında özel dedektifin mutlak prototipi sayılan Sherlock Holmes karakterini ortaya koyar. Agatha Christie; Hercule Poirot ve Miss Marple karakterleri sayesinde büyük popülerlik kazanır. Maurice Leblanc ve Gaston Leroux tarafından temsil edilen türün Fransız ekolü ise, Arsène Lupin veya Joseph Rouletabille gibi daha marjinal kahramanlara sahiptir. Bu metinler, 'Beşler Kulübü', 'Alice' gibi dizilere model teşkil eder. Türk edebiyatında ise ilk telif polisiye roman,

Ahmet Mithat Efendi'nin 1884 yılında çıkan 'Esrâr-ı Cinâyât' adlı eseridir.

Türün dünyada yaygınlaşması ile birlikte bazı yazarlar polisiye romanın belirli kurallar çerçevesinde yazılması gerektiğini söyleyerek kendilerince kurallar ortaya koymuşlardır. Bunlardan S. S. Van Dine, 1928 yılında kendine saygısı olan her polisiye roman yazarının uyması gereken yirmi kural belirlemiştir (Lits, 1993: 71-73). Tzvetan Todorov ise 'Edebi Yaratım Teorisi Üzerine' (1971) adlı çalışmasında bunları sekiz madde halinde özetlemiştir. Ancak yazarların bu kurallara tam anlamıyla uyduğu söylenemez.

Polisiye romanların her birinin olaylara yaklaşımı farklı olduğundan kurguların aynı olmadığı ve kendi içerisinde gizem, suç ve gerilim romanı olmak üzere temelde üçe ayrıldığı görülür. Gizem romanı; gerçekte olanı anlatan suçun hikâyesi ve okuyucu ya da anlatıcının nasıl olayın farkına vardığını anlatan soruşturma hikâyesi olmak üzere iki hikâyenin yer aldığı ikili anlatım yapısına sahiptir. Gizemin, gizem romanında farklı bir işlevi vardır; gizem bir başlangıç noktasıdır ama ana ilgi alanı şimdiki zamanda geçen ikinci öyküden gelir. Suç romanı; suçun işlendiği anda başlayan soruşturma günleri, suça yol açan dram günleri olmak üzere zamanı ikiye ayırır ve ana karakterler dokunulmazlığa sahip olduğundan onlara hiçbir şey olmazken okuyucu kendisini soruşturmacı kahramanla özdeşleştirir.

Gerilim romanı; umutsuz, çaresiz ve yozlaşmış bir toplumun eleştirisini yaptığı için yapısı ve amacı bakımından diğerlerinden farklıdır. Birinci kısımda hikâyeyi verip ikinci kısımda hikâye ile aksiyonu birleştirerek metnin canlanmasını ve gerilimi ortaya çıkarır. Aşk, düzensiz bir tutku ya da büyük bir nefretle özdeşleştirilirken, şiddetin yoğun bir şekilde mevcut olduğu farklı temalarıyla karakterize edilir. Tehlike, takip ve mücadeleyi de içeren ve gerilim romanına dahil edilebileceğimiz macera romanında temsil edilen ortamın farklı olduğu görülür. Gerilim romanı aslında diğer polisiye türleri de içerisinde barındırır. Çünkü gizem romanının gizemini ve öyküsünü korurken suçun ortaya çıkarılması esnasında macera ve gerilim had safhaya ulaşır. Okuyucu sadece yaşananlarla değil, aynı zamanda sonraki olacaklarla da ilgilendiğinden, bir yanda geçmiş olayların nasıl açıklandığını merak ederken diğer yandan geleceğin belirsizliği öyküye hâkim olur. Böylece okuyucu kötülüğün kaynağını kahramandan daha iyi bilir ama o, olaylara müdahale edemediğinden, sonu kaçınılmaz görünen bir hikâyenin ayrıcalıklı ama güçsüz tanığı şekline dönüşür.

Polisiye roman ilk olarak 19. yüzyılda gazete ve dizilerde ortaya çıkmış ve dünya çapında, genel anlamda, gençler ve az sayıda aydın tarafından okunmuş ve beğenilmiştir. 1850'li yıllardan 1914'e kadar polisiye romanın tüm bileşenleri yerli yerine oturtulmuştur. Cep romanı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ve polisiye romanlar da bu akıma katılarak cep romanı şeklinde de yayımlanmaya başlamıştır. 1929 yılında Amerika'da başlayıp kısa sürede diğer ülkeleri de etkileyen ve II. Dünya Savaşı'na kadar süren ekonomik bunalımın etkisiyle toplumsal bozulmalar

ve çürümeler ortaya çıkmıştır. Bunun etkisiyle, genellikle bir cinayetin ya da başka bir suçun işlenmesiyle beliren suç ve entrika gibi unsurların ön planda olduğu polisiyenin bir türü olan kara roman (roman noir) ortaya çıkmış, 1930'lardan itibaren Amerika ve Avrupa'da gelişmeye başlamış, toplumsal ve sosyo-ekonomik yapıyı esas alan gerçekçi kurgusuyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Polisiye romanda soruşturmanın tarzı ve yöntemleri, 1939'un sonlarında özel dedektifin polis memurunun yerini almasıyla değişikliğe uğrar. Amerikan polisiye romanı ve modern dedektif romanı, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, belirli bir tematik zenginlik ve yazarların kullandığı tekniklerdeki yenilikler sayesinde yaygınlaşıp polisiye okurları tarafından tanınır. Polisiye romanın ilk dönemi, Conan Doyle ve Agatha Christie'de olduğu gibi gizemin, ipuçlarının, soruşturmanın üstünlüğü ve pozitif bir polisiye kahramanın varlığıyla karakterize edilir. Simenon'un temsil ettiği psikososyal roman ikinci aşamayı işaret ederken, üçüncü ve dördüncü aşamalarda, özellikle Boileau-Narcejac ve Sébastien Japrisot ile birlikte yeni Fransız kara romanına vahşet, ıstırap ve gerilim hâkim olur. Bu dönemde, yazarlara kendilerini yabancı okuyuculara tanıtma olanağı sağlayan birçok çevirinin ortaya çıktığı görülür.

Polisiye roman altın çağını 1920'li ve 1930'lu yıllarda özellikle Amerika ve İngiltere'de yaşamıştır. 1939 yılında, orijinal polisiye romanların yayımlandığı özel bir koleksiyon olan ve insanların ceplerinde kolayca taşıyabilecekleri 'Cep Kitapları' çıkmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru polis memurunun yerini özel dedektifin almasıyla birlikte polisiye romanın araştırma tarzı ve yöntemleri de değişmiştir. Bir cinayet işlendiğinde; ölüm nedenini, toz parçacıklarının kaynağını, kurbanların kıyafetlerindeki kan lekelerini araştıran laboratuarlardaki adli tıp doktorlarının sayısı giderek artmıştır. Fransız polisiye romanı ise okuyucunun dikkatini çekmek için yeni bir psikososyal üslup benimseyerek ve konularına manevi bir şekilde yaklaşarak üslup değiştirmiştir. Ancak okuyucular arasında kazandığı yere rağmen sadece küçük rakamların sunulduğu bir dizi olarak kalmıştır. Amerikan ve İngiliz kara roman serisinin Fransızcaya tercümesi, Fransız kara romanların yolunu açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, temaların genişlemesi, romancıların yeni teknikler kullanmasıyla birlikte Fransız polisiye romanı gelişmeye başlamış ve yazarlar, romanlarında eğlenceyi psikolojik analizle ilişkilendirerek özgün bir üslup ortaya koymaya başlamışlardır. 1942'den itibaren Fransız kara romanı, Léo Malet'le yeni bir yaşam alanı bularak yeniden oluşturulmuş, siyasi fikirlere, daha doğrusu sosyalist ideolojiye karşı daha duyarlı hale gelmiş, toplumu özgürleştirme olarak kabul edilen sosyalizmi savunan bir roman haline gelmiştir. Büyük yazarlar 1953'ten 1967'ye kadar 'Manhunt' adında yeni bir dergi çıkarmışlardır. Fransa'daki 1968 olayları ise (Maoistler, Troçkistler, solcular vb.) polisiye romanın gelişimini derinden etkilemiştir. Küresel ölçekte önemli bir yer tutan polisiye romanı günümüzde başta gençler olmak üzere geniş bir kitle okumakta ve hayranlık duymakta, birçok

edebiyat ve eleştiri dergisinde, bu türün analizine ayrılan eserlerin sayısı giderek artmaktadır.

Türk Polisiye Romanının Doğuşu

1839 yılındaki Tanzimat Fermanı ile birlikte kültürel ve edebi olarak yönünü Batı'ya çeviren Osmanlı İmparatorluğu'na Batı'nın, özellikle de Fransa'nın kültürel unsurları Türk seçkinleri aracılığıyla girmiştir. Klasik roman ve polisiye öykü, bu unsurların birer yansımasıdır. Klasik Türk romanı, Türk edebiyatında ilk olarak 1862 yılında yabancı eserlerden yapılan çevirilerle ortaya çıkmıştır. İlk çeviriler, Yusuf Kamil Paşa'nın 1862'de Fénélon'dan yaptığı Tercüme-i Telemak ve 'Mağdurin' adıyla anonim bir Türk yazar tarafından çevrilen Victor Hugo'nun Sefiller adlı romanıdır. Aynı yıllarda Türk tiyatro eserleri, klasik romanlar ve kısa öyküler de yayımlanmıştır. On yıl sonra ilk telif Türk romanı olan 'Taaşşuk-i Tal'at ve Fitnat' Şemseddin Sami tarafından yazılmıştır.

İlk Türkçe polisiye roman çevirisi ise, 1881 yılında Ahmet Münif tarafından çevrilen Ponson du Terrail'in 'Les Tragédies (ou drames) de Paris - Paris Faciaları' adlı eserdir. İlk polisiye romanın çevrilmesinden hemen üç yıl sonra, 1884 yılında Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılan 'Esrâr-ı Cinâyât' ile ilk telif Türk polisiye romanı çıkar. Böylece telif Türk polisiye edebiyatı başlar. Roman ve Türk polisiye romanı ortaya çıktığı andan itibaren Türk okuru tarafından beğenilerek okunmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde olmasından dolayı Türk polisiye romanı yaygınlaşamamış ve asıl gelişme fırsatını özellikle 1980'lerden sonra bulmaya başlamıştır. 1990'lı yıllar Türk polisiye romanlarının altın çağı olmuştur diyebiliriz. Türkiye'de polisiye roman, son dönemde romanın gelişimi açısından hızlı ve çarpıcı bir gelişme göstermektedir.

1881-1908 yılları arasında çevrilen polisiye romanlar, genellikle Fransızcadan tercüme edilmiştir. Çünkü o dönemde Fransızca bir kültür diliydi ve aynı zamanda Türk aydını yabancı dil olarak sadece Fransızcayı biliyordu. 1889-1891 yılları arasında Türkçeye yoğun bir şekilde polisiye roman çevirisi yapılmıştır. Öyle ki, sadece II. Abdülhamit'in on bin kitap bulunan kütüphanesinde bile 600 polisiye romandan oluşan bir koleksiyonu vardı (Nuri Osman, 1911: 479-519)[2]. 1908'den sonra, polisiye türünü kuran büyük Batılı yazarların neredeyse tüm romanları çevrilmiş, ayrıca yüzlerce Amerikan 'dime novel' romanı yayımlanmış ve periyodik olarak basılmıştır.

İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında İstanbul'da dört olan gazete sayısı iki ay sonra 200'e ve ilk üç yıl içinde bu sayı 607 gazete ve dergiye ulaşır. Bazı gazeteler birkaç ay sonra kapanırken, ayakta kalanlar akıntıya direnebilmek ve piyasadaki yerlerini koruyabilmek için yeni ilgi alanları aramak zorunda kalırlar.

[2] II. Abdülhamit 1908'de tahttan indirildikten sonra kütüphane çalınmıştır.

Bunlardan bir kısmı, on paralık roman da denilen ve 16 ila 48 sayfa arasında değişen 'dime novel'[3] tarzı; Nick Carter, Nat Pinkerton, Pick Vick, Nick Vinter, Ethel King, Gik Tam, Arsène Lupin ve Sherlock Holmes gibi birçok seri ucuz polisiye roman yayımlar. Daha sonra, Fransızca dışında Almanca, İngilizce romanlardan da çeviriler yapılır. Bazı çevirmenler, çeviri sırasında kendi görüş ve yorumlarını da eklerler; örneğin çevirmen S. Faiz, okuyucuyu aydınlatmak için kendi açıklamalarını ve görüşlerini sunar. Aslında orijinal metnin çevirisi ile kitabın içine yerleştirilmiş açıklamalar arasında gider gelir. Çevirdiği Sherlock Holmes serisindeki metnin bir yerinde; "*Holmes şöminedeki ateşe bakarken, düşmanı Fred'i düşündü ve kendi kendine şöyle dedi: Ateş bu kadar iyi yanıyorsa, Fred'in kendini ateşte yaktığını görecek miyiz*" şeklinde bir monolog vardır. Çevirmen hem Sherlock Holmes'ü hem de okuyucuları şöyle teselli eder: "*Korkmayın, Bay Holmes! Ateş bu dünya için iyi bir temizleyicidir, ama koruyucu olan Tanrı kötüleri öbür dünyada cezalandıracaktır. Bu yüzden cehennem var*" (Üyepazarcı, 1997: 102). Çeviri polisiyeye ilgi arttıkça farklı yazarların romanları Türkçeye kazandırılır. 1908 ile 1928 yılları arasında sadece Arsène Lupin'in elli kitabı çevrilir.

Polisiye romanın sürekli bir çeviri faaliyeti aracılığıyla ilgi çekmesi ilginçtir. Aslında edebiyat tarihi açısından, roman türünün ortaya çıkışı ve bunu çok kısa bir süre içinde polisiye romanın izlemesi, o zamana kadar şiir ve öykücülüğün egemen olduğu edebi üretimde bir değişime işaret eder. Meşruti monarşinin kurulmasıyla birlikte başlayan bu yeni yazım türü, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla devam eden derin bir siyasi değişimle aynı döneme denk gelmiştir. Tüm bu etkenler bir araya gelerek Batı'dan esinlenen kültürel ürünlerdeki değişimler için elverişli bir durum oluşturmuştur.

Batı Polisiye Romanının Değişim ve Dönüşümü

Edebiyat içerisinde farklı bir yere sahip olan polisiye roman; yarı standart bir tarza ve yarı argo bir üsluba sahip ticari bir meta olması nedeniyle popüler olarak her yerde okunur. Güncel ve dönemlik konuları ele alıp değerlendiren, ele aldığı konuların modası geçse bile kendisini ayakta tutabilen, uzun ömürlülükten yararlanabilen bir türdür. Bir bilmecenin açıklanmasıyla başlayıp çözülmesiyle sona eren öyküler; gözlem, akıl yürütme ve daha sonra entelektüel çıkarımla başlayan bir süreçten geçerler. Denis Fernandez Recatala'ya göre 'Morg Sokağı Cinayetleri', birkaç on yıl sonra dedektif türünün yararlanacağı gelecekteki yolları sunar. Recatala'ya göre;

"*Poe bu kısa öyküyle kapalı odanın gizemini, mantıklı ve yanılmaz dedektifinin*

[3] Terim, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan çeşitli popüler kurgu türlerini aynı zamanda 20. yüzyıl ucuz dergilerinin öncüleri olan bir dizi haftalık dergi için kullanılmıştır. Maliyetini düşük tutmak amacıyla sarı saman kâğıtlarına basılan ve çıktığı dönemde on sente satıldığı için aynı zamanda on paralık roman da denilen 'dime novel' türü romanların etkisi sonraki dönemlerde ortaya çıkan çizgi romanlarda, bazı televizyon programlarında ve filmlerde de görülür.

argümanlarıyla, masum bir şüphelinin suçlanmasına yol açan yanlış izi icat etmiş, şansın dışlanacağı sınırlar koymuş, her ipucu, her olay, her durum, her söylemin tek bir etkili amaca, yani anlatıya hizmet etmesini hedeflemiştir" (1986: 70).

Poe'nun, güçlü bir mantığa sahip, araştırmacı bir tip olarak ortaya çıkardığı Charles-Auguste Dupin karakteri gizemli bir olayı açıklamak için gözlem yapar, dinler, akıl yürütür ve akılcı olmayan çok açık kanıtları çürütür.

Yirmi yıl sonra, Fransız seri yazarı Emile Gaboriau, bu muamma öyküyü romansal bir çerçeveye aktarmayı başarır. Poe'nun başlattığı suç /soruşturma /çözüm modelini izleyerek, 1863'te 'Le Pays'de, iki yıl sonra 'Le Soleil'de seri olarak çıkan ve ertesi yıl yayınevinde basılan 'L'Affaire Lerouge' (Lerouge Sorunu)'nu yazar (Baudou ve Schléret, 2001). Bu başarı; 1867 yılında 'Le Dossier 113-113 dosyası', 'Les Esclaves-Paris Köleleri', 'Le Crime d'Orcival-Orchival-Orcival'in Suçu', romanlarının, iki yıl sonra 'Monsieur Lecoq-Bay Lecoq' ve 1873 yılında 'La Corde au Cou-Boyundaki İp' gibi aynı model üzerine inşa edilen diğer romanların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Ancak, E. Gaboriau'nun canlandırdığı dedektif, Poe'nunkilerin aksine bir polis memurudur ve böylece polisiye edebiyatının ilk profesyonel polis memuru ortaya çıkar.

Hem Poe, hem de Gaboriau'dan ilham alan İskoç yazar Arthur Conan Doyle, 1887 yılında yazdığı 'Une Etude en rouge-Kırmızı Bir İnceleme' adlı romanında yer verdiği Sherlock Holmes karakteri polisiye edebiyatın en ünlü dedektiflerinden birisi haline gelir. Doyle; Gaboriau'nun bir dramı düzgün bir şekilde çerçevelemesiyle kendisini oldukça etkilediğini, Poe'nun usta dedektifi M. Dupin'in çocukluğundan beri kendisinin kahramanlarından biri olduğunu dile getirerek, her iki yazarın da kendisi üzerinde derin etkileri olduğunu söyler. Sherlock Holmes ve ünlü asistanı Doktor Watson'ın maceraları Temmuz 1891'den itibaren 'Strand Magazine'de kısa öyküler şeklinde yayınladıktan sonra Conan Doyle büyük bir başarı elde eder ve iki yıl sonra 'Le Problème Final-Son Sorun' öyküsünde kahramanını öldürerek aniden ortadan kaybolmak ister, ancak halkın tepkisi beklenenin çok üzerinde olur. Bunun üzerine Doyle, son derece popüler olan Sherlock Holmes'u 1897'de bir tiyatro oyunuyla ve ardından 1901'de 'Le Chien des Baskerville -Baskerville'lerin Köpeği' romanıyla yeniden canlandırıp okuyucuyla buluşturmak zorunda kalır. Pek çok eleştirmene göre Holmes'u dünyadaki en ünlü kurgusal karakter yapan uluslararası şöhreti, karakterin tuhaflığı kadar dehasından da kaynaklanmaktadır. Çünkü "*Sherlock Holmes'un gücü; başkalarının gözünden kaçan ayrıntıları kaydetmesine olanak sağlayan titiz gözlemi ve daha sonra güçlü bir mantıkla akıl yürütmesine bağlı iki temel faktöre bağlıdır. Onun en büyük sırrı, mantığının cesaretindedir, çünkü o, yolundan sapmadan akıl yürütmesini sonuna kadar sürdürür*" (Bourdier, 1996: 71). Bu yüzden, Marc Lits'e göre polisiye türü; E. Allan Poe ve E. Gaboriau ile doğmuşsa, Sherlock Holmes karakterinin Conan Doyle tarafından oluşturulması sayesinde, kendisini diğer popüler edebiyat türlerinden ayırmayı başarmıştır (1993: 39).

Popülerliğine rağmen Holmes; araştırmalarını gerçeği bulma aşkıyla yürüten, uyuşturucu bağımlısı ve ruhsal çöküntüler içinde olan ama aynı zamanda melankolisini orada boğmaya çalışan mükemmel olmaktan uzak birisidir. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında, diğer kurgusal dedektifler de, özellikle İngiltere'de, bu ünlü dedektifin izinden gider. Bu öyküler, 1920'lerin başında yavaş yavaş yerini, 'kim yaptı' sorusuyla birlikte, bir suçla başlayan ve zanlının kimliğinin ortaya çıkmasıyla biten bir soruşturmanın öyküsünü sunan klasik polisiye olan gizem romanına bırakır. Klasik polisiye türü; mekân ve eylem bütünlüğü, sınırlı sayıda karakter ve kısa bir olay örgüsü gibi belirli değerlere saygı duymasıyla karakterize edilir. Çeşitli yazarlar tarafından birçok kuralın ortaya atılması türün, bir tür makineleşmesine yol açar. Ancak, Jacques Dubois, "*dedektiflik kurgusunun, temel bileşenleri ve kullanım talimatlarıyla kendi kendinize bir araya getirebileceğiniz nesneler içerdiğini*" (1992: 103), bu yüzden türün kurallara uymadan da yazılabileceğini belirtir.

Gizem romanı, 1920 ile 1940 yılları arasında İngiltere'de başarı kazanır. Conan Doyle ve Gaston Leroux gibi yazarlardan esinlenen İngiliz yazar Agatha Christie, ilk polisiye romanını 1920 yılında 'Styles'ın Gizemli Vakası' adıyla yayınlar, ancak asıl ününü, 1926 yılında yazdığı ve anlatıcısını romanın sonunda maskesi düşen katil haline getirdiği, türün katılığını bozma arzusunu ortaya koyduğu 'Roger Ackroyd Cinayeti' ile kazanır. Okuyucuyu hileyle yönlendirme diyebileceğimiz bu anlatı türü sonraki dönemde birçok yazara ilham verir. Agatha Christie'nin 33 romanı ve birçok kısa öyküsünde yer verdiği Belçikalı dedektif karakteri 'Hercule Poirot' ise neredeyse Sherlock Holmes kadar başarılı olur. 'Küçük gri hücreler' dediği beynini kullanarak çıkarım yoluyla ilerleyen ve her türlü muammayı çözebilen dedektifini kullanarak yazmaya devam eden Christie'nin uluslararası ün kazanan kahramanı Poirot'dan ayrı olarak, sevimli ve yaşlı bir kadın olan amatör dedektif Miss Marple karakteri de çok tutulur. Agatha Christie; okuyucu tarafından türün klasik temsilcilerinden birisi olarak görülmesine rağmen, eleştirmenlere göre, polisiye türüne, o zamana kadar düşünülmemiş yeni bakış açıları sunarak katkıda bulunmuştur. Christie'den başka, çağdaşı olan Dorothy L. Sayers, Anthony Berkeley, John Dickson Carr gibi birçok Anglo-Sakson romancı gizem romanları yazmıştır.

Agatha Christie, 1907 yılında 'Sarı Odanın Gizemi' adlı klasik dedektiflik öyküsünü yazan Fransız yazar Gaston Leroux'dan esinlenmiştir. Leroux; akıl yürütme, mantık, görünüşe güvensizlik ve sezgi yoluyla en çılgın gizemleri çözen muhabir Joseph Rouletabille'in maceralarını anlatır. En karmaşık gizemleri dönemin büyük dedektifleri ve pembe dizi kahramanları gibi çözme yeteneği, 'Rouletabille'i yüzyılın başında popüler edebiyatın önde gelen figürlerinden biri haline getirmiştir. Bazı eleştirmenler, Rouletabille ile yine Fransız bir yazar olan Maurice Leblanc'ın maceralarını 1905'ten itibaren Strand Magazine'de tefrika halinde yayınladığı Arsène Lupin karakteri arasında benzerlikler olduğunu belirtmişlerdir (Mandel, 1986: 37). Centilmen ve büyük bir kalbe sahip hırsız bir haydut olan Arsène Lupin, her zaman

kurumların aleyhine olacak şekilde zayıfların yanında olmuştur. Bunun sonucunda da halk nezdinde kayda değer bir başarı elde etmiştir.

Bu münferit olaylara rağmen polisiye roman, Fransa topraklarında, tam anlamıyla İngiltere'de olduğu kadar yayılmamıştır. Türün gerçek anlamda Fransa'da yükselişe geçmesi, 1927 yılında Anglo-Amerikan gizem romanlarının tercümesinde uzmanlaşan 'Le Masque' koleksiyonunun doğuşuyla gerçekleşir. Francis Lacassin'e göre, Fransa'da klasik polisiye romanın doğuşu, burjuva roman dünyasını ikinci plana iten ve böylece Marcel Proust ya da André Gide'in sunduğu psikolojik romanın zafer kazanmasını sağlayan bir tür yaratma arzusuna karşılık geliyordu. Lacassin'e göre polisiye roman, psikolojik romanın ya da beyinsel eğlencenin bir yeniden yaratımı haline gelerek, sadece zeki ya da seçkin bir araştırmacının çözebileceği karmakarışık bir bulmaca şeklini alır. Bu, sorun romanının saltanatıdır (Lacassin, 1974: 191-192).

1920'lerin sonu ile 1930'ların başında geleneksel gizem romanının yanında hard-boiled (kara roman) romanın ortaya çıkışı, polisiye türünün tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Klasik polisiye roman dünyasında devrim yaratan bu yeni dalga, 1920 yılında, amaçları 'Smart Set' adlı parlak, lüks dergilerini finanse etmek için gereken fonu toplamak olan H.L. Mencken ve G.J. Nathan adlı iki Amerikalı entelektüelin aylık 'Black Mask-Kara Maske' dergisini çıkarmalarıyla başlamıştır (Mandel, 1986: 52). 1926'dan itibaren, Kara Maske'nin model olduğu ve adını basıldığı kâğıdın kalitesizliğinden alan pulp (ucuz) dergiler, Dashiell Hammett ile kendilerini gerçek anlamda ihtişamlı bir şekilde göstermişlerdir. Francis Lacassin'e göre Hammett gerçekçi bir yaklaşımla temaları, kişileri ve mekânı yeniledikten sonra polisiye romanın anlatı yapılarını da yeniler. Agatha Christie ya da Van Dine'den farklı olarak, konuşmayla ifade edilen düşünme, analiz ve yorumu yasaklar; konuşmayı kısa diyaloglara indirger ve her şeyden önce hareket ve jesti korur. Hammett okuyucunun zekâsına değil, sinirlerine hitap ederek duyumlar lehine algıyı ihmal eder. Karakterler artık yazarın hakkında hiçbir şey söylemediği bir psikoloji, bilgi ya da karakterle değil, daha ilk görünüşten itibaren işaret edilen ve bakışların altında kalan fiziksel özelliklerle tanımlanmaktadır (Lacassin, 1974:199-200). Zaman; artık düşünmek, ipuçlarını sonsuza dek incelemek ya da meditasyon yapmak için değil, eylem için olduğundan, Hard-boiled romanı, dönemin klasik İngiliz ya da Fransız dedektif romanlarından farklı olarak aksiyonu yoğunlaştırır, olay örgüsünü canlandırır ve aksiyona katkıda bulunan diyaloglar üzerine inşa edilir.

Gerçekçi, karanlık, acı ve alaycı bir yapıya sahip olan, içeriğinde korkunç gangsterler veya ölümcül güzellikleriyle çekici olabilen ikincil karakterleriyle dikkat çeken 'Kara Roman', hem dinamik hem de çarpıcı bir üsluba sahiptir. Kara romanın ikinci babası olan D. Hammett ve Raymond Chandler'in kara romanlarında kahraman, 'özel göz' olarak görülen dedektiftir ancak, gizem romanının centilmen dedektifi gibi görünmez, ama bir anti-kahramanın tüm özelliklerine sahiptir. Özel göz

bilinçlidir, kanunun sınırlarında çalışır, polisle arası genellikle kötüdür, acımasız ve öfkeli olabilir, tütün ve alkol bağımlısı olmasına rağmen yine de organize suçun yozlaştırdığı bir dünyada kötülükle savaşan yalnız bir şövalyedir. Hammett ya da Chandler'in sarhoş bir yabancı olarak tanımladığı özel dedektif, yanlış giden bir dünyayı kınamaktadır.

Özel dedektifin son haliyle vücut bulması, ilk kez 1939'da Philip Marlowe'un 'Büyük Uyku' adlı romanında ortaya çıkar. Marlowe, yasaların ve kurumların sınırlarında olsa da iyinin tarafındadır. Onun gücü, yine de derin bir duyarlılığı gizleyen eleştirel bir duygunun eşlik ettiği bir tür güvensizlikte yatar. Gerçekten de dedektif, sert dış görünüşünün altında dikkate değer bir ruh inceliği gizler. Gizem romanındaki; esasen muamma zevkiyle, suçun gizeminin dayattığı entelektüel oyunla motive olmuş gibi görünen tipik dedektifin aksine, kara romandaki dedektif merhametle hareket eder gibi görünür. Ancak bu bakış açısı, göründüğünden farklı bir adamı ortaya çıkardığı için Marlowe'da vurgulanır. Oysa dedektifi tanıyabilmek için alaycılığının ve küstahlığının ötesine geçip hassas, cömert ve huzursuz olan, sert gibi davranarak yaşamak için çalıştığı izlenimini veren gerçek kişiliğini keşfetmek gerekir. Çünkü o, gerçekte bunu yardım etmek için yapmaktadır ve çoğu zaman, günlük yirmi beş dolar artı masraflardan daha azına, hatta bedavaya çalışır. Lacassin; Marlowe'un yalnızlığından ve onu etkileyen yanlış anlamalardan kaynaklanan duygusal biri olduğunu, başkalarının acılarına ve umutsuzluklarına dayanamadığını, onların sorunlarına karşı aşırı duyarlı ve ölüm karşısında duygusal olduğunu iddia eder. Bu tavırlar kara romanın özüne aykırıdır. Raymond Chandler; Dashiell Hammett'in başlattığı kara romana insani bir dokunuş getirmiş, bu da halkın özel dedektife olan bağlılığına büyük katkıda bulunmuş ve onu bugün bile efsanevi bir figür haline getirmiştir.

Fransız aktör ve senarist Marcel Duhamel, 1945 yılında, başlangıçta Dashiell Hammett ve Raymond Chandler'in çevirilerinin yanı sıra Horace Mac Coy, James Hadley Chase, James Cain ve Peter Cheney'in çevirilerini içeren 'Série Noire-Siyah Seri' koleksiyonunu başlatır. Klasik polisiye romanın gelişme döneminin sonunu belirleyen bu yönelim, aynı zamanda dönemin Fransız sosyo-tarihsel bağlamının bozulduğunu da gösterir. Marc Lits, gerçek dünyanın şiddetinin, suçluya odaklanan 'oyun romanı'nın açtığı kapıdan romana nüfuz edeceğine işaret eder. Polis memurunun hem bir polis memuru olmaktan hem de soylu ya da burjuvaziden aydınlanmış bir amatör olmaktan çıkacağını belirtir. Onun yerini iyi ile kötünün artık çok belirgin olmadığı ve ahlaki değerlerin önemini kaybetme eğiliminde olduğu bir dünya imgesinde, az ya da çok dürüst, az ya da çok şiddet yanlısı özel dedektiflerin alacağını ve dedektif romanının da bu evrimi yansıtacağını (Lits, 1993: 56) söyler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özel dedektifler Fransız polisiye edebiyatında büyük ölçekte yer almaya başlar. Bu eğilim, Léo Malet'nin 1943 yılında yazdığı dedektif 'Nestor Burma' karakterinin yer aldığı serinin ilk romanı olan '120, rue de

la Gare-İstasyon sokağı, numara 120' adlı romanla başlar. Amerikan tarzı özel dedektifin ilk Fransız örneği diyebileceğimiz Nestor Burma; gizemleri çözen, alaycı, küstah, baştan çıkarıcı, resmi polisle kötü bir ilişkisi olan, çoğu zaman kötü şansın kurbanı olan ama asla yenilgiyi kabul etmeyen mükemmel bir özel dedektifi simgelemektedir.

1950'li yılların başında, Amerikalı yazar Chester Himes daha önce 'S'il braille, lâche-le-Eğer bağırırsa bırak gitsin' adlı romanını çevirmiş olan Marcel Duhamel'in teşvikiyle şansını Avrupa'da denemeye karar verir. Harlem sokaklarında ellerinde tabancalarıyla dolaşan, suç karşısında inatçı ve gerçekten dehşet verici iki siyahî Amerikan polisi olan dedektif Fossoyeur Jones ve Ed Cercueil Johnson'ın yer aldığı dokuz 'kara roman' yayımlar. Çoğu zaman değiştirilemez yanlış inançlarla dolu olan soruşturmaları, ciddiyet ile olmayacak tuhaflıklar arasında sürekli gidip gelir. Özellikle ellerini ve silahlarını kullanmakta maharetli olan bu kişiler, gerçek birer suç temizleyicisidir ve arkalarında çoğu kez ıssız sahneler bırakarak, soruşturmacılar ile suçlular arasında çok az ayrım yaparlar. Kara romanın kirli yönü, hikâye Harlem bölgesinde geçtiğinde tam anlamını kazanır. Bu ortamda;

"S*ıradan insanlar, dolandırıcılar, dilenciler, uyuşturucu bağımlıları, hırsızlar, fahişeler, hilekârlar ve başıboşlar gibi her türden karakter bulunur. Çoğunlukla birkaç hayal ve bir o kadar da yanılsamadan başka çalacak bir şeyleri yoktur. Bu yüzden zamanlarını birkaç dolar için birbirlerinin iğrenç kıyafetlerini, işe yaramaz enkazlarını soyarak geçirirler. Orada seks, uyuşturucu, hırsızlık, dolandırıcılık ve din yoluyla unutulmayı aradıkları rutubet sızan duvarlar, çürümüş merdivenler, benzin kokan sobalar, kirli çarşaflar, kırık fayanslar ve yorgun mobilyaların damgasını vurduğu çökmekte olan bir dekor*" (Lacassin, 1974:387) vardır.

Aslında kara roman; polisiye türünün kirli versiyonunun, hatta değersiz, nankör çocuğun tüm özelliklerini taşır, görgü ve klasik kurallar hakkında ironik açıklamalar yapmaktan çekinmez. Frédéric Dard, çeşitli gerilim ve casus romanları yazarak eserlerini çeşitlendirir, San Antonio takma adıyla, ünlü kahramanı Alexandre-Benoît Bérurier'nin maceralarını anlatan romanlar yazar. Romanları, mizahın baskınlığı ve neredeyse resmi bir dil olarak kullanılan bir tür argo seçimi ile karakterize edilen unutulmaz tarzları sayesinde büyük başarı elde ederler. Bérurier'nin gelişi, standart kara roman döngüsünün evriminde belirleyici bir dönüm noktasını gösterir. Yavaş yavaş; kelime oyunları, okuyuculara hakaretler ve yoğun kabalık karışımıyla, hepsi çok belirsiz bir olay örgüsü çerçevesine zorla sıkıştırılmış değiştirilemeyen yanlış inançlara (tam bir hezeyana) dönüşür (Recatala, 1986: 146-147). San Antonio'nun üslubu her türlü genel norm kavramını paramparça ederek romanın karakteri ve dili, olay örgüsü ve anlatının önüne geçerek, okuru yazarın saçmalıklarına karşı korumasız bırakır. Nitekim Sven Storell; Antonio'un klasik titiz polis soruşturması modelinden sapmadığını, ancak polisiye romanın üç temel unsuru olan suçlu, kurban ve dedektifin rolleri açısından genel normdan saptığını söyler.

San Antonio, kendine özgü üslubuyla onun izinden giden birçok yazara ilham verir. Fransa'da kara romanın ortaya çıkışından esinlenen diğer Fransız yazarlar da polisiye türüne el atarak bu türün biçimini yenilemeye çalışırlar. Bunlar arasında yazar ve denemeci Pierre Boileau ve Thomas Narcejac da vardır. Bu iki yazar, 1958 yılında Denoël yayınevi tarafından oluşturulan 'Crime-Club' koleksiyonunda çok sayıda roman yayımlar, halkın gözünde en heyecan verici varyantlarından biri olan gerilimden yararlanarak gizem romanını bir bakıma güncel hale getirirler. Böylece gerilim romanı, artık istikrarlı bir modele uymaz gibi görünen, o kadar ince bir değişime uğrayan bir romana dönüşür. Hikâye boyunca suç henüz işlenmemiştir ve suçun kimden geleceğini, kimleri etkileyeceği bilinmez. Ancak tehdit giderek ağırlaşır ve trajedi beklentisi büyür. Romanda, bazı durumlarda, bir şüphelinin kendisine yöneltilen suçlamadan kurtulma çabası anlatılır. Polisiye romanın gelişi ve başarısına rağmen klasik polisiye türü ortadan kalkmaz. Tam tersine çeşitlenip yenilikler yaparak, başka varyantları kullanarak kazanç elde etmiş ve sonunda polisiye edebiyatın alt türleri diyebileceğimiz türleri doğurmuştur.

1950'li yıllarda; bazı yazarlar, Alain Robbe-Grillet'nin 'Jalousie' romanında anlattığı gibi, geleneksel olarak kullanılan konuya figüre, tutarlılığa önem vermeyen tarzda, insanın dış dünya ile ilişkilerine ışık tutmak için sezgiler yoluyla beyin fırtınası estirerek yazdıkları, aslında olmayan ama hayal dünyasında olma ihtimali bulunan cinayetleri anlatan türde eserler verirler. Daha sonra, Mayıs 1968'de Paris'in bir banliyösünde başlayan ve kısa sürede, genel greve giden işçilerle öğrencilerin birleşmesiyle ayaklanmaya dönüşen toplumsal devrimden de ilham alan 'polisiye roman', yazıldığı her dönemdeki her tür olaydan yararlanmasını bilmiş, kendisini sürekli yenilemiştir. Gerçekliğin bir aynası olan dedektif hikâyeleri, kurgularındaki değişimlerle beraber okuyucuların ilgisini çekmeye devam etmiştir. Günümüzde bile ve belki de her zamankinden daha fazla, polisiye roman ve özellikle de "*bize bir şehrin nasıl okunacağını öğreten*" (Vilar, 1986: 9) kara roman türleri çeşitlenir. Kara roman; dedektif romanı, yeni polisiye roman, vb. şeklinde tam da çağdaş toplumun geçirdiği evrim, mutasyon ve derin değişimlerden ilham aldığı için canlı ve iyi durumdadır.

Ortaya çıkışından günümüze kadar, hem biçimsel hem de alt tür anlamında çok sayıda değişim ve dönüşüm geçiren polisiye roman, toplumdaki değişimleri yansıtarak gelişmeye uyum sağlaması sayesinde güçlenmiş ve modern dünyanın bir parçası haline gelmiştir. Claude Gaugain'e göre polisiye roman; bize bir kitap olduğunu unutturmaya çalışır; sözlü bir anlatı, dolaysız bir anlatı olmak ister, başka bir deyişle kitap tarafından dolayımlanmamış olmak ister. Polisiye roman, o zamana kadar neredeyse kitapların alanına ait olan konuşma dilini kullanarak canlı habercilik yanılsamasını yeniden oluşturmak ister. Metnin bu argo versiyonunun amacı da budur. Genelde çok anlaşılır olan argo, ortamın kutsal, hermetik dili değil, daha ziyade rolü kitabın özünü inkâr etmek ve bir tür sözlü roman taslağı çizmek gibi görünür

(Gaugaine, 1988: 185-196).

Türk Polisiye Romanının Değişim ve Dönüşümü

On yıllar boyunca yüzlerce polisiye macera ya da soruşturma dizisini çeviren ya da uyarlayan Türk yazarlar, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gerçekliğine dayanan polisiye romanlar yazmaya başladılar. Ancak karşılaştıkları ilk zorluk, soruşturmayı ilginç kılmak için suçun etrafında nasıl bir olay örgüsü ve gizem oluşturacaklarıydı. O günlerde suçlar önceden planlanmıyordu, bu nedenle hikâye entrikadan yoksundu. Genellikle işlenen suçların nedeni kızgınlık, kıskançlık ya da namus cinayeti, töre cinayeti olduğundan, suçlu saklanmaz ve öldürdükten sonra suçunu itiraf etmek için tereddüt etmeden göğsünü gere gere doğruca karakola giderdi.

Türkiye'nin aksine Batı Avrupa ve özellikle Amerika'da polisiye roman 1900'lü yıllardan beri popülerdir. Çünkü sanayileşme ve kentsel alanların genişlemesi ve şehir sayısının artmasından dolayı Batı bu gelişmeyi Türkiye'den önce yaşamıştır. Kentlerde yeni sorunlar ortaya çıkmış, mafya örgütlenmesi belirmiş, hırsızlık, eşkıyalık ve rüşvet ürkütücü bir şekilde artmıştır. Tüm bunların doğal sonucu olarak siyasi çatışmalar ve sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bugün Türkiye'nin de aynı sorunları yaşıyor olması, suç kurgusunun gelişmesine katkıda bulunmuş ve yaygınlaşmasını açıklamıştır. Elbette bir polisiye romanın amacının bir suçu ya da sadece bir sorunu çözmek olduğunu düşünürsek, romanda örtük ya da açık bir şekilde var olan toplumsal, siyasal hatta ekonomik eleştiri görünmez hale gelir.

Türkiye'de çeviri polisiye romanların popülerliğine ve büyük başarılarına rağmen, telif Türk polisiye romanları uzun yıllar boyunca nadiren yayımlanmıştır. Ahmet Mithat Efendi telif olarak İlk Türk polisiye romanı olan 'Esrâr-ı Cinâyât'ı 1884 yılında yazmıştır. Bu romanda Emile Gaboriau'dan etkilenmiş, ancak kendi üslubuyla yazmış ve zaman zaman okuyucular için açıklamalar ve bilgiler eklemiştir. Örneğin, romanlardan birinde bir intihar sahnesi vardır ve hemen beş sayfa boyunca intiharın kötülüklerinden bahseder. "*Bu roman incelemesinde suçlular arasında Avrupa'ya kaçan gerçek bir devlet memurunu tasvir eder*"[4] (Fesch, 1907:38). Toplumsal yozlaşmayı, adaleti ve idareyi eleştirir ama başını derde sokmamak için idareye üstünlük tanır ve sonunda kurulu düzenin kazanmasına izin verir. Mekân olarak İstanbul'un farklı yerleri seçilen romanın dili o döneme göre oldukça basittir. Aynı yıl yazarın 'Hayret' adlı romanı Tercüman-ı Hakikat gazetesinde basılır, 1885 yılında ise kitap olarak yayımlanır. Diğer romanı 'Haydut Montari', aynı gazetede 1885'de basılır ve 1887'de kitap olarak yayımlanır.

Ahmet Mithat'ın arkasından birçok yazar hem seri olarak hem de tek kitap olarak polisiye yazmaya başlar, bunlardan bir kısmı gazetelerde tefrika edilir. II.

[4] Yazar, bu bilgiyi R. Risal adlı bir araştırmacının 1 Aralık 1905 tarihli 'La Presse Turque' dergisinde yayımlanan makalesinden aldığını belirtmektedir.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Fazlı Necip, 9 ciltlik 'Roma Hazinesi' dizisini yayımlar. Bu serinin 7, 8 ve 9. ciltlerini yazdığı polisiye romanında 'Dehşetler İçinde' başlığıyla ayrıca kullanır. Ancak; 1908'den sonra yazılan polisiyelerin bir kısmında, bazı yazarlar, tıpkı 1912 yılında Ermeni yazar Yervant Odyan tarafından yazılan padişah II. Abdülhamit'i eleştirip karaladığı, küçümsediği ve hakaret ettiği, çok sayıda gramer hatasıyla birlikte dili de zayıf olan 'Abdülhamit ve Sherlock Holmes' adlı polisiye romanında olduğu gibi, devrik padişah II. Abdülhamit'i eleştirir.

Yazılan telif seri polisiyelerin birçoğunda Sherlock Holmes ve Arsène Lupin gibi karakterlere öykünmelerin çok fazla olduğu görülür. Bunlardan Ebüssüreyya Sami, 'Türklerin Sherlock Holmes'i Amanvermez Avni' adlı on kitaplık bir seri yazar ve bu romanın yazarı, kahramanının gerçekten yaşadığını iddia edecek kadar ileri gider. Moralızâde Vassaf Kadri ve Kırımlı Süleyman Sudi 1914 yılında, hikâyelerin konusu 'İstanbul'un şimdiki insanı ve birkaç yüzyıl önce İstanbul'un aşağısında kurulmuş bir şehirde yaşayanlar' olmak üzere iki halk arasında geçen ve kapakları resimli olan on kitaplık bir seri yazarlar. Birinci Dünya Savaşı'nda yazarların, diğer Türk vatandaşları gibi savaşa gitmesi nedeniyle, 1914-1918 yılları arasında, Türk polisiye romanı üretimi yoktur. Hüseyin Nadir; Marcel Allain ve Pierre Souvestre'nin Fantoma serisinden esinlenerek Fakabasmaz Zihni adında altı yıl boyunca düzenli olarak yayımlanan bir seri yazar. Kahramanın; içinde elektrik üreten bir dinamo, fotoğrafları, parmak izlerini, klişeleri, bazı önemli evrakları saklayacak odaları olan Florya, Karacaahmet, Erenköy ve Boğaziçi'nde dört sarayı vardır. Buralarda ayrı olarak silah depoları, silah müzesi, kıyafet değiştirip makyaj yapılabilecek imkânlar, mutfaklar, misafir salonları, elektrikli sandalye ve giyotin bulunur. Yeraltı saraylarında Arsène Lupin'i de taklit eder ama asla adam öldürmeyen Lupin'in aksine adam öldürmekten çekinmez. Zihni, insanların en sevmedikleri tipleri soyar ve öldürür. Örneğin, bir polis onun kimliğini ortaya çıkarmaya çalıştığında, onu rahat bırakması için uyarır. Ancak polis onu takip etmeye devam ederse, onu yakalar, sarayına götürür, yürüyüşe çıkarır, besler ve sonra ona: "*İnsanları öldürmekten nefret ederim, ama bazıları ölümü kendi başına arar, senin gibi*" (Üyepazarcı, 1997: 199) der ve sonra onu giyotinle öldürür. Ancak onu öldürmeden önce ailesine para göndereceğine söz verir ve sözünü tutar.

Bazı ünlü yazarlar hayatlarını kazanmak için polisiye romanlar yazmışlardır. Bunlardan birisi de ünlü Türk romancı Peyami Safa'dır. Safa; Server Bedii takma adıyla 'Cingöz Recai', 'Cıva Necati', 'Kartal İhsan', 'Çekirge Zehra', 'Tilki Leman' gibi kahramanlardan oluşan polisiye romanlar yazar. Bu romanlardan en ünlüsü, psikolojik ve cinsel öğeleri polisiye roman standartlarına uyarlaması sayesinde büyük bir başarı elde ettiği 'Cingöz Recai' adlı serisidir. İlk seri, 'Cingöz Recai'nin Harikûlade Sergüzeştleri Serisi' 1924 yılında yayımlanmış, 1926 ve 1927 yıllarında tekrar basılmıştır. İkinci seri, 'Cingöz Recai Kibar Serseri' 1925'te yayımlanmış ve 1926'da yeniden basılmıştır. Her seri on kitaptan oluşmaktadır. Server Bedi, 'Cingöz Recai'

serisine son vermek için kahramanı Cingöz Recai'yi dedektif Mehmet Rıza'ya tutuklatır. Aüncak 1928'de onu yeniden diriltmek zorunda kalır ve 'Sherlock Holmes'e karşı Cingöz Recai' ile 15 ciltlik bir seri daha yazar. Arap harflerinin 1928 yılında Latin harfleriyle değiştirilmesinden sonra 'Cingöz Recai'nin maceraları okurların isteği üzerine yayımlanmaya devam eder. Server Bedii'nin ölümünden sonra 'Cingöz Recai' kitapları 1962'de ve 1979'da ikinci kez bir arada yeniden basılır. Ünlü yönetmen Metin Erksan 1954 yılında Cingöz Recai ile ilgili bir film çeker. Bu film sayesinde Cingöz Recai, bir filmde rol alan ilk Türk polisiye roman kahramanı olur. 15 yıl sonra, 1969 yılında, yönetmenliğini Safa Önal'ın yaptığı ikinci Cingöz Recai filmi çevrilir ve son olarak yönetmenliğini Onur Ünlü'nün yaptığı 2017 yapımı film ile Cingöz Recai üçüncü kez izleyicileriyle buluşur.

Kurtuluş savaşı sırasında verilen aradan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte polisiye yazımına devam edilir. 1928 yılında Latin harflerine geçişten sonra da bir duraksama olmadan birçok polisiye roman yayımlanmasına rağmen, hiçbirisi, bugün bile yeterince açık olmayan Türk polisiye roman tarihini ele almaz. 1930'larda, Cemil Cahit 'İkiz Şeytanlar' ve 'Kan İçen Hortlak' adlı iki polisiye romanıyla, Feridun Hikmet Es 'İki Cinayet Gecesi' adlı romanıyla polisiye edebiyata katkıda bulunurlar. '12 Kadının Esrarı' romanıyla Tahsin Abdi Gökşingöl, 'Milyon Avcıları' romanıyla Süleyman Çapanoğlu ve 'Müthiş Katil Landuru' romanıyla Rıza Çavdarlı büyük başarı kazanır. Aynı yıllarda Vala Nurettin, 'Yılmaz Ali' adlı kahramanı ile polisiye roman yazma konusunda yetenekli olduğunu kanıtlar.

Tüm dünyada 1940'lı yıllar polisiye romanın altın çağı olarak kabul edilir. Türkiye'de de o dönemde Hamdi Varoğlu, Rıza Danişment Korok, Melek Z, İlhami Safa, İskender Fahrettin Sertelli, Ziya Çalıkoğlu, Mecdi Emiroğlu, Cahit Gündoğdu, Turhan Aziz Beler ve Faik Benlioğlu başta olmak üzere Türk polisiye yazarlarının sayısı artar. Hüseyin Rahmi Gürpınar, 'Kesik Baş' romanı bağlamında suç ve ceza kavramlarının sorunsallığını natüralist bir gözle irdelediği için bu roman, kuşkusuz döneminin ve Türk polisiye roman tarihinin en önemli romanıdır diyebiliriz. Diğer taraftan Vedat Örfi Bengü'nün 'Lord Lister', Murat D. Akdoğan'ın 'Orhan Çakıroğlu', Selami Münir Yurdatapan'ın 'Nick Carter' ve anonim bir yazarın 'Amanvermez Ali' serisi bu döneme damgasını vuran romanlardır.

1950'lerde Amerikalı yazar Mickey Spillane, dünya çapında satan kahramanı 'Mike Hammer' serisi ile büyük ses getirir. Türkiye'de bazı yayınevleri Türk okuyucuların bu seriyi sevdiğini görünce, bu romanların estetik veya edebi değerine hiç dikkat etmeden 'Mike Hammer'ın maceralarını yayınlamaya başlarlar. Hatta okuyucuları etkilemek için Spillane'in serisindeki orijinal karakterin 'Mike' olan ismini Türkçe telaffuza uyarlamak için 'Mayk' olarak değiştirirler. Yayınevleri, ünlü yazar Kemal Tahir'den Mickey Spillane serisinin romanlarını çevirmesini isterler, o da altı roman çevirir. Türk okurlardan gelen talep üzerine yayınevleri kendisinden 'Mike Hammer' romanları yazmasını isterler. Kimse bu romanların Mickey Spillane'in

eseri olmadığından şüphe etmez ve satışlar da düşmez. Kemal Tahir, F.M. takma adını kullanarak bu seriye 4 kitap ekler. Ancak Spillane'in karakteri 'Mike' maço kötü bir karakter ve Amerikan muhafazakârlığının temsilcisi iken, Tahir'in 'Mayk'ı iyilerin yanında ve Türk insanının duygusallığı ile bezenmiştir. Kemal Tahir'den sonra, Afif Yesari de 'Mike Hammer' romanları yazmaya başlar. Muzaffer Ulukaya takma adıyla 100'e yakın roman yayımlar. Hayalet Oğuz da bu seriye katkıda bulunur. Bu seri 1950-1960 yılları arasında, orijinalinde altı roman olmasına rağmen, Türkiye'de 250'den fazla romana ulaşır.

Refik Halit Karay, Cevat Fehmi Başkurt, Esat Mahmut Karakurt, Aydın Arıt, Ümit Deniz, Bedirhan Çınar ve Sezai Solelli de 1950'li yıllarda Türk polisiye romanının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Ancak 1960'larda siyasi tansiyonun yüksek olması nedeniyle Türk polisiye romanlarının sayısı azalmıştır. Bu dönemin klasik polisiye romanları Zuhal Kuyaş, Nihal Karamağaralı, Nazım Mirkelam gibi yazarlar tarafından yazılmıştır. Ayrıca; Ümit Deniz'in 'Murat Dayman' maceraları, Umran Nazif'in 'Aşk Üçgeni' romanı ile Erhan Bener'in 'Kedi ve Ölüm' ile 'Loş Ayna' romanlarının da polisiye roman formuna uygun olarak yazıldığını söyleyebiliriz.

Bu tarihsel bakıştan da anlaşılacağı üzere, polisiye roman 20. yüzyılın ilk yarısında ve hatta biraz daha sonrasında edebi üretimde önemli bir rol oynamıştır. Türk üretimi polisiyelerdeki yapı, Batı polisiye romanına hala çok yakın olmakla birlikte, okuyucuların talepleri dikkate alındığından, ilham aldığı özellikle Fransız veya Amerikan polisiyesinin kahramanlarının maceralarında yer alan yerel zihniyetten farklılaşarak kendi kültürel unsurlarının ağırlığını hissettirmiştir. Bu tür gelişmelerin, Türk toplumunun, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra gerçekleştirilen radikal reformlarla yaşadığı derin dönüşümle de ilgisi vardır. Ekonomik ve toplumsal alanlarda yapılan yenilikler, birçok değişimin yanında kırsaldan kente göçü de etkilemiş, hızla mega kentler haline gelen şehirler, farklı alışkanlıklara ve yaşam biçimlerine sahip insanların birbirine karıştığı, suçluların cirit attığı yerler haline dönüşmüştür. Böylece; karakterleri hala ortaya çıktığı dönemdeki toplumsal zihniyetle iç içe olan ilk denemeleri, bu değişimden sonra, gerçek anlamdaki Türk polisiye maceraları izlemiştir.

1960-80 yılları arasındaki gerçekçi ve toplumcu eğilim 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra etkisini yitirir. 1980'li yıllarda, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimi ve bireysel zenginliğin artmasıyla birlikte, Türk zihniyeti de otomatik olarak değişmeye başlar. Eskisinden farklı olarak, bazı insanlar miras için ebeveynlerini öldürür ve cesetlerini saklamak için eve gömerler. Bu durum, daha önce hikâyede olmayan entrikanın ortaya çıkmasına neden olurken aynı zamanda Türk polisiye yazarları için büyük bir ilham kaynağı olur. Erhan Bener'in 'Sisli Yaz' (1984), Çetin Altan'ın 'Rıza Bey'in Polisiye Öyküleri' (1985), Pınar Kür'ün 'Bir Cinayet Romanı' (1989) ve Ümit Kıvanç'ın 'Bekle Dedim Gölgeye' (1989) adlı romanları polisiye yazımında modern unsurları benimsemeleriyle dikkat çeker.

1990'lar Türk polisiye romanı için altın bir dönemin başlangıcını müjdeler. Yeni yazarlar sahneye çıkar, konu çeşitliliği artar ve yayınevleri yabancı polisiye romanların çevirisine büyük önem verir. Dergilerde ve edebiyat kitaplarında polisiye üzerine pek çok makale yayımlanırken, Levent Aslan'ın 'Karanlığın Gözleri' (1991) romanında olduğu gibi Satanizm ve korkudan ilham alınarak yazılan romanlar kendisini gösterir. Taner Ay 1992'de yazdığı 'Marsyas Cesetleri' romanında eski eser kaçakçılığını anlatırken, Erhan Bener 1992'de yazdığı 'Gece Gelen Ölüm' adlı heyecanlı romanında cinsellik, şantaj ve suçu çağrıştırır. Engin Geçtan 1993'te 'Kırmızı Kitap' adlı romanında neşeli ve fantastik bir dünya kurarken, Piraye Şengel 1994'te 'Gölgesiz Bir Kadın' adlı eserinde politikacılar, mafya ve polis arasındaki ilişkileri anlatır. Murat Çulcu 1997 yılında yazdığı 'Baykuşlar Vadisi' adlı romanında Türkiye'nin doğusundaki uyuşturucu kaçakçılığını ele alırken, Ünal Bolad 1998 yılında yazdığı 'Cinnet' adlı yapıtında sinematik bir üslup kullanarak intikam üzerine bir roman yazar.

Ahmet Ümit, 1996'da yabancı dile çevrilen ilk Türk polisiye romanı olan 'Sis ve Gece', 1998'de 'Kar Kokusu' ve 'Agatha'nın Anahtarı' romanlarıyla ünlenir. Reha Mağden, 1999 yılında 'Yazgıların Tableti' adlı romanında Ümit Deniz'in yazdığı 'Murat Dayman' maceralarını hatırlatır. Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Orhan Pamuk'un 1999'da yazdığı 'Benim Adım Kırmızı' ise postmodern polisiye roman türünün bir parçasıdır. Türkiye'de polisiye roman yazımı son yıllarda hızlı ve dikkat çekici bir gelişme gösterir. Osman Aysu, Esmahan Aykol, İsmail Güzelsoy, Ferhat Ünlü, Barış Müstecaplıoğlu, Emrah Serbes, Celil Oker, Mehmet Murat Somer, Birol Oğuz, Armağan Tunaboylu, Alper Canıgüz, Can Giray ve Nihan Taştekin gibi yeni polisiye yazarları ortaya çıkar. Böylece, yeni nesil Türk polisiye roman yazarlarıyla birlikte bu roman türü dünyaya açılmaya başlar.

Türk romanının, daha önce dünya ölçeğinde hak ettiği yeri alamamasının nedenlerinin en başında, Cemil Meriç'in deyişiyle; '*Başka bir dünyanın, başka bir ruh ikliminin, başka bir toplumun eseri*' (2009: 120) olmasının, hatta karşısında yer alan bir topluma olduğu gibi eklemlenmesi girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan yapıt, ne kadar iyi yazılırsa yazılsın, toplumunu temsil edememesi bir yana, bir taklitten başka bir şey olamayacağı için, gerçekten başarılı bir ürün de olamaz. Ancak, Türk polisiye romanı kendi kültürel değerlerinin yanında yerel unsurları da kurguya yansıtmasıyla birlikte, yavaş da olsa, başarı kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

19. yüzyılın tarihi ve kültürel koşullarında ortaya çıkan polisiye romanın ortaya çıkışındaki temel etkenlerden birisi sanayileşmiş kentlerin oluşmasıdır. İlerleme ve değişimle eşanlamlı olan bu şehirler aynı zamanda sefalet, tehlike ve güvensizlik de yaratır. Basit bir kurgunun ötesinde, mantığın temel süreçlerini yapısına entegre ettiği için polisiye roman bilimsel bir eğlencedir. Başlangıçta eğitim seviyesi

yüksek okuyuculardan oluşan bir kitleyi hedef alırken insanların yaşamlarını ve bireysel sorunlarını ele almaktan ziyade toplumsal sorunlarla ilgilendiği için giderek yükselişe geçer ve birçok değişim ve dönüşümle toplumun her kesimine hitap eden ve çağımızın en çok okunan roman türlerinden biri haline gelir. Yarı standart bir tarza ve yarı argo bir üsluba sahip ticari bir meta olması nedeniyle popüler olarak her yerde okunur. Güncel ve dönemlik konuları ele alıp değerlendiren, ele aldığı konuların modası geçse bile kendisini ayakta tutabilen, uzun ömürlülükten yararlanabilen bir türdür.

Pek çok eleştirmene göre, polisiye romanının başlangıcı Amerikalı yazar Edgar Allan Poe tarafından 1841'de kaleme alınan 'Morg Sokağı Cinayetleri' adlı kısa öyküdür. Yirmi yıl sonra, Fransız seri yazarı Emile Gaboriau, Poe'nun başlattığı suç/soruşturma/çözüm modelini izleyerek bu muamma öyküyü romansal bir çerçeveye aktarır. İskoç yazar Arthur Conan Doyle'un, 1887 yılında yazdığı 'Une Etude en rouge-Kırmızı Bir İnceleme' adlı romanında yer verdiği Sherlock Holmes karakteri polisiye edebiyatın en ünlü dedektiflerinden birisi haline gelir. Polisiye türü; E. Allan Poe ve E. Gaboriau ile doğmuş olsa da, Sherlock Holmes karakterinin Conan Doyle tarafından oluşturulması sayesinde, kendisini diğer popüler edebiyat türlerinden ayırmayı başarır. Bu öyküler, 1920'lerin başında yavaş yavaş yerini, 'kim yaptı' sorusuyla birlikte, bir suçla başlayan ve zanlının kimliğinin ortaya çıkmasıyla biten bir soruşturmanın öyküsünü sunan klasik polisiye olan gizem romanına bırakır.

İlk olarak seri olarak gazetelerde ortaya çıkan polisiye roman Batı'da; 19. yüzyıldaki adaletle ilgili sorunlar, ceza kanunundaki değişiklikleri ortaya koyan dergilerin yayımlanması, devlet ve özel dedektiflik mesleğinin ortaya çıkışı ve polis teşkilatının kurulmasıyla birlikte gelişmeye başlar. 1914'e kadar polisiye romanın tüm bileşenleri yerli yerine oturtulmuş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan cep romanı akımına kapılan polisiye romanlar da cep romanı şeklinde de yayımlanmaya başlamıştır. Polisiye romanda soruşturmanın tarzı ve yöntemleri, 1939'un sonlarında özel dedektifin polis memurunun yerini almasıyla değişikliğe uğrar. 1920'li ve 1930'lu yıllarda özellikle Amerika ve İngiltere'de altın çağını yaşayan Amerikan polisiye romanı ve modern dedektif romanı, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, belirli bir tematik zenginlik ve yazarların kullandığı tekniklerdeki yenilikler sayesinde yaygınlaşıp polisiye okurları tarafından tanınır.

1920'lerin sonu ile 1930'ların başında geleneksel gizem romanının yanında hard-boiled (kara roman) romanın ortaya çıkışı, polisiye türünün tarihinde bir dönüm noktası olur. 1920 yılında lüks dergileri finanse etmek amacıyla çıkarılan 'Black Mask-Kara Maske' gibi, gerçekçi bir yaklaşımla temaları, kişileri ve mekânı yeniledikten sonra polisiye romanın anlatı yapılarını da yenileyen ucuz dergiler polisiye roman dünyasında devrim yaratan bir dalga olmuştur. Daha sonra Frédéric Dard, mizahın baskın olduğu, argoyu neredeyse yazım dili gibi kullandığı tarzı ile çeşitli

gerilim ve casus romanları yazarak polisiyenin çeşitlenmesine katkıda bulunur. Polisiye romanın gelişimi ve başarısına rağmen klasik polisiye türü ortadan kalkmaz. Tam tersine çeşitlenip yenilikler yaparak, başka varyantları kullanarak kazanç elde etmiş ve sonunda polisiye edebiyatın alt türleri diyebileceğimiz türleri doğurur.

1839 yılındaki Tanzimat Fermanı ile birlikte kültürel ve edebi olarak yönünü Batı'ya çeviren Osmanlı İmparatorluğu'na Batı'nın, özellikle de Fransa'nın kültürel unsurları Türk seçkinleri aracılığıyla girmiştir. Klasik roman ve polisiye öykü, bu unsurların birer yansımasıdır. 1881 yılında ilk polisiye romanın Ahmet Münif tarafından çevrilmesinden hemen üç yıl sonra, 1884 yılında ilk telif polisiye roman, Ahmet Mithat Efendi'nin kendine özgü üslubuyla yazdığı ve metin aralarına zaman zaman okuyucular için ansiklopedik bilgiler ile açıklamalar yerleştirdiği 'Esrâr-ı Cinâyât' çıkar. Ahmet Mithat'ın arkasından birçok yazar hem seri olarak hem de tek kitap olarak polisiye yazmaya başlar, bunlardan bir kısmı gazetelerde tefrika edilir. Böylece telif Türk polisiye edebiyatı başlamasına okunmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde olması Türk polisiye romanının yaygınlaşamamasına neden olur ve asıl gelişme fırsatını özellikle 1980'lerden sonra bulmaya başlar. 1990'lı yıllar Türk polisiye romanlarının altın çağı olmuştur diyebiliriz. Türkiye'de polisiye roman, son dönemde romanın gelişimi açısından hızlı ve çarpıcı bir gelişme gösterir.

On yıllar boyunca yüzlerce polisiye macera ya da soruşturma dizisini çeviren ya da uyarlayan Türk yazarlar, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gerçekliğine dayanan polisiye romanlar yazmaya başlamalarıyla birlikte ilk karşılaştıkları zorluk olay örgüsü ve gizemdir. Çünkü işlenen suçlar genellikle kızgınlık, kıskançlık ya da namus cinayeti, töre cinayeti olduğundan, suçlu saklanmaz ve öldürdükten sonra suçunu itiraf etmek için tereddüt etmeden karakola gidip teslim olur, böylece hikaye entrikadan yoksun kalır. Birinci Dünya Savaşı'nda yazarların, diğer Türk vatandaşları gibi savaşa gitmesi nedeniyle, 1914-1918 yılları arasında, telif polisiye roman yazılmaz.

Cumhuriyet kurulduktan sonra ortaya çıkan değişim, karakterleri hala ortaya çıktığı dönemdeki toplumsal zihniyetle iç içe olan ilk denemeleri, bu değişimden sonra, gerçek anlamdaki Türk polisiye maceraları izler ve bazı ünlü yazarlar hayatlarını kazanmak için polisiye romana yönelirler. Bunlardan birisi de, Server Bedii takma adıyla 'Cingöz Recai', 'Cıva Necati', 'Kartal İhsan', 'Çekirge Zehra', 'Tilki Leman' gibi kahramanlardan oluşan polisiye romanlar yazan Peyami Safa'dır. Tüm dünyada 1940'lı yıllar polisiye romanın altın çağı olarak kabul edilir. Türkiye'de de o dönemde Türk polisiye yazarlarının sayısı artar. Hüseyin Rahmi Gürpınar, 'Kesik Baş' romanı bağlamında suç ve ceza kavramlarının sorunsallığını natüralist bir gözle irdelediği için bu roman, kuşkusuz döneminin ve Türk polisiye roman tarihinin en önemli romanıdır denebilir. 1950'lerde Amerikalı yazar Mickey Spillane, dünya çapında satan kahramanı 'Mike Hammer' serisi ile büyük ses getirir. Türkiye'de bazı

yayınevleri Türk okuyucuların bu seriyi sevdiğini görünce, bu romanların estetik veya edebi değerine hiç dikkat etmeden 'Mike Hammer'ın maceralarını yayınlamaya başlarlar. Hatta okuyucuları etkilemek için Spillane'in serisindeki orijinal karakterin 'Mike' olan ismini Türkçe telaffuza uyarlamak için 'Mayk' olarak değiştirirler. Yayınevleri ünlü yazarlara 'Mike Hammer' romanları yazmasını isterler. Bu seri 1950-1960 yılları arasında, orijinalinde altı roman olmasına rağmen, Türkiye'de 250'den fazla romana ulaşır. Ancak 1960'larda siyasi tansiyonun yüksek olması nedeniyle Türk polisiye romanlarının sayısı azalır.

Türk telif polisiyelerdeki yapı, Batı polisiye romanına hala çok yakın olmakla birlikte, okuyucuların talepleri dikkate alındığından, ilham aldığı özellikle Fransız veya Amerikan polisiyesinin kahramanlarının maceralarında yer alan yerel zihniyetten farklılaşarak kendi kültürel unsurlarının ağırlığını hissettirir. 1960-80 yılları arasındaki gerçekçi ve toplumcu eğilim 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra etkisini yitirir. 1980'li yıllarda, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimi ve bireysel zenginliğin artmasıyla birlikte, Türk zihniyeti de otomatik olarak değişmeye başlar. Eskisinden farklı olarak, bazı insanlar miras için ebeveynlerini öldürür ve cesetlerini saklamak için eve gömerler. Bu durum, daha önce hikâyede olmayan entrikanın ortaya çıkmasına neden olurken aynı zamanda Türk polisiye yazarları için büyük bir ilham kaynağı olur.

1990'larda yeni yazarlar sahneye çıkar, konu çeşitliliği artar ve cinsellik, şantaj, politikacılar, mafya ve polis arasındaki ilişkileri gibi farklı konular işlenir. Ahmet Ümit, 1996'da yazdığı 'Sis ve Gece' yabancı dile çevrilen ilk Türk polisiye romanı olur. Orhan Pamuk, 1999 yılında, postmodern polisiye roman türünün bir parçası olan Benim Adım Kırmızı' adlı romanı yazar. Türk polisiye romanı sonraki yıllarda hızlı ve dikkat çekici bir gelişme gösterir, çünkü kendi kültürel değerlerinin yanında yerel unsurları da kurguya yansıtmasıyla birlikte, yavaş da olsa, başarı kaçınılmaz hale gelmiştir.

Aslında polisiye roman, yazarlarının fikirlerini ve farklı tutumlarını her zaman açığa çıkarmak için bir araç olmuştur. Örneğin Poe burjuvazinin dehayı ve özgünlüğü yok etme kapasitesini eleştirirken Chesterton Katolikliğin, Chester Himes siyasetin propagandasını yapmıştır. Bizde ilk çıktığı dönemde adalet kavramı üzerinde daha çok durulurken aynı zamanda ansiklopedik bilgiler vererek halkı aydınlatma çabası içerisine girilmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türk halkının en az Batı halkları kadar akıllı, becerikli olduğunu göstermek çabasıyla 'Cingöz Recai' gibi kahramanlar üretilmiş, bunun gibi karakterler aracılığıyla haksız kazanç sağlayan kişilere karşı savaş açılmıştır. Böylece; hem Batı'da hem ülkemizde polisiye romanın evrimi, o dönemin sosyal, politik ve ideolojik çevresiyle güçlü bir şekilde bağlantılı ortamında işlenen suçun tarihini yansıtır duruma dönüşmüştür. Ortaya çıkışından günümüze kadar, hem biçimsel hem de alt tür anlamında çok sayıda değişim ve dönüşüm geçirmesi sayesinde, sözlü bir anlatı imiş gibi olmak ister ve toplumdaki

değişimleri yansıtarak gelişmeye uyum sağlaması sayesinde güçlenmiş ve modern dünyanın bir parçası haline gelir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

Baudou J., Schléret, J-J. (2001). *Le Polar*, Larousse, Collection «Guide Totem».

Bourdier, J. (1996). *Histoire du roman policier*, Editions de Fallois.

Dubois,J. (1992). *Le Roman policier ou la modernité*, Nathan.

Fesch, P. (1907). *Constantinople aux Derniers Jours d'Abdul-Hamid*.

Gaugain, C. (1988). *Trahir pour survivre. Traduction et adaptation dans la Série noire, dans Modernités*, no : 2, p. 185-196, Presses Universitaires de Nantes.

Lacassin, F. (1974). *Mythologie du roman policier*, (nouvelle édition augmentée et mise à jour), coll. « 10/18 », UGE.

Lits, M, (1993). *Le roman policier : introduction à la théorie et à l'histoire d'un genre*

littéraire, Ed. du CEFAL.

Mandel, E. (1986). *Meurtres exquis. Histoire sociale du roman policier*, La Brèche.

Meriç, C. (2009). *Bu ülke*, İletişim Yayınları.

Nuri Osman. (1911). *Abdülhamit'in Devr-i Saltanatı*, Cilt: II.

Recatala, D. F. (1986). *Le Polar*, M. A. Editions.

Reuter, Y. (1997). *Le Roman Policier*, Edition Nathan.

Sadoul J. (1988). *Anthologie de la littérature policière*, Ramsay.

Todorov, T. (1971). *Poétique de la prose*, Edition du Seuil.

Üyepazarcı E. (1997). *Korkmayınız Mr Sherlock Holmes, Türkiye'de Polisiye Romanın 125 Yıllık Öyküsü (1881- 1928)*, Göçebe Yayınları.

Vanoncini, A. (1993). *Le roman policier*, coll. "Que sais-je ?", PUF.

Vilar,J-F. (1986). *Noir C'est Noir*, dans Meurtres Exquis: Une Histoire Sociale du Roman Policier, E. Mandel.